

УДК 378:091.4:7.071

DOI <https://doi.org/10.32782/ART/2024-4-4>

РОЗГЛЯД СТРУКТУРИ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ НА ЗНЯТТЯХ З ПСИХОЛОГІЇ ТВОРЧОСТІ

Гатеж Наталія Василівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри декоративно-прикладного
та образотворчого мистецтва
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0002-0337-8258
e-mail: n.gatezh@chnu.edu.ua

У статті розглядаються питання методики вивчення структури творчого потенціалу особистості на заняттях з психології творчості зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація»; проаналізовано зміст поняття «творчий потенціал», «структура творчого потенціалу особистості». На основі проаналізованої наукової джерельної бази творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо-особистісними чинниками, серед яких провідна роль належить творчим здібностям. Сформульовано внутрішні та зовнішні умови творчої діяльності: внутрішні – відкритість до нового досвіду; внутрішнє оцінювання; здатність до незвичайних поєднань; зовнішніми умовами є: психологічна безпека і захищеність, психологічна свобода самовираження. Визначено структурні компоненти творчого потенціалу людини, де ключове місце займають такі якості, як швидкість, гнучкість, оригінальність і точність мислення та добре розвинене інтуїтивне мислення. Проаналізовано також різні методи та технології, які застосовуються на заняттях зі здобувачами освіти першого (бакалаврського) рівня при вивченні досліджуваної теми, які оптимізують процес засвоєння базових понять і теорій. Особливого значення надано проблемному методу навчання. У статті викладено ключову ідентифікацію проблемного навчання, що полягає у розвитку творчих здібностей через використання проблемних завдань. Акцентовано також, що дотримання умов для створення проблемних ситуацій, спрямованих на стимулювання інтелектуальної активності та самостійності мислення у студентів, передбачають ряд певних аспектів. Висвітлено застосування діалогічних методів, серед яких: «Діалог у колі», діалог у форматі «запитання-відповідь», «Діалог абсурду», техніка «Круглий стіл»; проаналізовано стисло застосування методів командних ігор: змагання аналітиків-коментаторів, змагання редакторів, гра «Види та форми психологічних явищ».

Ключові слова: творчість, творчий потенціал, творча особистість, творчі здібності, підготовка фахівців у галузі мистецтва

CONSIDERATION OF THE STRUCTURE OF CREATIVE POTENTIAL OF PERSONALITY ON A CONSPIRACY FROM THE PSYCHOLOGY OF CREATIVITY

Nataliia Hatezh

Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University

The article deals with the questions of the method of studying the structure of creative the potential of personality in classes in the psychology of creativity with applicants the first (bachelor's) level of higher education of specialty 023 "Fine art, decorative art, restoration"; The content is analyzed the concept of "creative potential", "structure of creative potential Personality. "Based on the analyzed scientific source base creative Personality potential is determined by both objective capabilities and intra-personal factors, among which the leading role belongs creative abilities. The internal and external conditions of creative activity: internal – openness to new experience; internal evaluation; ability to combine unusual combinations; External conditions are: psychological Safety and security, psychological freedom of self-expression. Defined structural components of a person's creative potential where a key place occupy qualities such as speed, flexibility, originality and accuracy Thinking and well -developed intuitive thinking. Different ones are also analyzed Methods and technologies used in classes with education applicants the first (bachelor's) level when studying the topic under study that Optimize the process of mastering basic concepts and theories. Special importance Provided a problem method of teaching. The article outlines the key being a prob-

lem learning that is to develop creative abilities because of Using problematic tasks. It is also emphasized that compliance with conditions To create problematic situations aimed at stimulating intellectual activity and independence of thinking in students, They provide a number of certain aspects. The use of dialogic is highlighted methods, including: "Dialogue in Circle", dialogue in the format "Question-answer", "Dialogue of the absurd", the technique "Round table"; Analyzed briefly Application of Team Game Methods: Competition Analytics Competitions, Editors' competitions, games "Types and forms of psychological phenomena".

Key words: creativity, creative potential, creative personality, creative abilities, training of art experts.

Постановка проблеми. Процес глобалізації, модернізації та трансформації сучасного суспільства призвів до трансформації парадигми наукового пізнання з інформаційної на розвивальну, що передбачає активізацію творчої діяльності людей, здатність висувати нові ідеї та гіпотези, проявляти ініціативу та оригінальність мислення для створення нових проектів і технологій. У зв'язку з цим необхідним є вивчення процесу розвитку соціально активної творчої особистості, яка здатна ефективно функціонувати в ринкових умовах, здійснювати нестандартні дії в мінливих екологічних ситуаціях і трансформувати існуючі реалії.

Навчальна дисципліна «Психологія творчості» є складовою професійної підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Підготовка здобувачів у галузі декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва передбачає формування фахової компетентності як художника-виконавця, так і художника-педагога. Навчання за даним предметом передбачає ознайомлення здобувача з історією та теорією психології творчості, напрямками та методами сучасних досліджень, сприяє формуванню навичок, необхідних майбутньому фахівцю у професійній діяльності, пов'язаній з творчим розвитком особисті. У цьому контексті в освітньому процесі підготовки майбутніх фахівців особливого значення набувають розкриття психологічних особливостей розвитку творчої особистості, її здібностей, мотивації, креативності та управління процесом творчої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія творчості пов'язана зі специфікою людського онтогенезу як процесу створення нових матеріальних і духовних продуктів. Сучасна наука не може пояснити цей феномен ізольовано. Проте існує низка концепцій та гіпотез, які намагаються пояснити причини й механізми творчості (наприклад, А. Бергсон, В. Дільтей, З. Фрейд, К. Юнг). Заслужовує на увагу теорія виникнення креативності у філогенезі В. Вільче.

Теоретичні аспекти дослідження питань творчості широко репрезентовано в працях таких відомих учених як: І. Бех, Н. Бібік, С. Максименко, В. Майборода, Л. Пуховська, В. Паламарчук, В. Рибалка, М. Слюсаревський та ін. Дослідження А. Алексюка, Ю. Лук'янової, С. Сисоевої висвіт-

люють питання формування професійних, загальних, творчих умінь і навичок.

Акцентуючи увагу на соціально-психологічний аналіз проблеми, розглядають життя як творчість українські науковці Л. Сохань, В. Доній, Г. Несен, В. Назаренко, Г. Сагач, В. Шинкарук. Вивчення проблеми творчого потенціалу особистості пронизані роботи таких дослідників, як В. Андрущенко, В. Бех, О. Грива, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Михальченко, І. Надольний, В. Пазенок та ін.

Питання методів розвитку творчої особистості знаходиться в центрі уваги багатьох сучасних педагогів і психологів (В. Бутенко, В. Кан-Калик, Н. Кічук, П. Кравчук, О. Курчицька, В. Моляко, А. Лука, М. Поташник, В. Рибалка, С. Сисоева, Т. Сущенко).

Проблемі формування творчого потенціалу присвячено велику кількість досліджень. Більшість учених визначають творчість як системне явище, певна сукупність взаємопов'язаних елементів: творчі здібності, творчий процес, ступінь індивідуального розвитку творчих здібностей, якості особистості, що забезпечують творчі здібності.

Мета статті – розкрити сутність поняття творчого потенціалу особистості, його структури та методик опрацювання досліджуваної теми зі здобувачами першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація», обґрунтувати шляхи формування творчого потенціалу особистості у процесі вивчення дисциплін художньо-естетичного циклу.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні дослідження проблем творчості можна розділити на два напрямки: перший – дослідники намагаються визначити «одиницю» творчості або її головну основу, другий – пояснюють процес творчості та його загальні закономірності.

На думку С. Максименка, основою творчості є творча діяльність. Взявши за предмет вивчення формування творчої активності (як одиниці творчої здібності), дослідник використовував експериментально-генетичні методи. Як результат, науковці виокремлено тісно пов'язані з інтелектуальною діяльністю фактори – цілеспрямованість і самостійність суб'єкта у вирішенні проблемних завдань (Максименко, 2006).

Таким чином, без урахування особливостей ціннісної підструктури, її динаміки, спрямова-

ності в майбутнє неможливо адекватно оцінити творчий потенціал особистості. На думку науковців, творчий потенціал особистості визначається як об'єктивними можливостями, так і внутрішньо-особистісними чинниками, серед яких провідна роль належить творчим здібностям.

Загальна структура творчої діяльності як системи складається кількох таких основних підсистем: процес творчої діяльності, продукт творчої діяльності, особистість того, хто творить, середовище та умови, в яких здійснюється творча діяльність.

У кожній із зазначених підсистем можна визначити їхні складові, зокрема: процес творчої діяльності містить: постановку завдання, формулювання задуму і його реалізацію. Творча особистість характеризується здібностями, особливостями розумової діяльності, віковими особливостями, темпераментом і характером тощо. Середовище й умови є фізичним оточенням, колективом, стимулятором і бар'єром у творчій діяльності.

К. Роджерс визначив внутрішні та зовнішні умови творчої діяльності. До внутрішніх умов він відносив: відкритість до нового досвіду; внутрішнє оцінювання; здатність до незвичайних поєднань. Зовнішніми умовами творчості на думку вченого є: а) психологічна безпека і захищеність (визнання безумовної цінності особистості, створення умов, в яких відсутнє зовнішнє оцінювання); б) психологічна свобода самовираження. Супутніми компонентами творчого акту К. Роджерс вважав естетичні, евристичні, комунікативні емоції (Сова, Деніжна, Петухова, 2022).

А. Лукановська резюмує, що структура творчого потенціалу особистості визначається основними проявами психіки людини, а саме: пізнавальними та емоційно-вольовими процесами, психічними станами, якостями тощо. Творчий потенціал залежить від здатності особистості зосередитися на об'єкті сприйняття. Однією з якостей особистості є спостережливість, без якої неможлива творчість. Для ефективної творчої діяльності необхідно володіти здатністю до оптимального сприйняття предметів і явищ об'єктивного світу. Творчий потенціал також залежить від здатності оптимально і цілісно сприймати предмети і явища навколишньої дійсності. Важливим для творчості є вміння сприймати предмети і явища об'єктивного світу в якомумога більшій кількості властивостей і уявляти ситуації, в яких різні властивості виявляються вирішальними.

Необхідно зазначити, що чільне місце в структурі творчого потенціалу особистості займає характеристика уяви. Оскільки генерація нових ідей включає побічні продукти поведінки об'єкта, творчий потенціал індивіда повинен бути представлений його або її добре розвинутою мимовільною пам'яттю, крім того, портативність і точність пам'яті важливі для продуктивної творчості.

Серед структурних компонентів творчого потенціалу людини центральне місце займають такі якості, як швидкість, гнучкість, оригінальність і точність мислення; природно, що для плідної творчої діяльності необхідне також добре розвинуто інтуїтивне мислення (Лукановська, 2010).

Беззаперечним є той факт, що чинниками, які сприяють розвитку творчої активності особистості, є діяльність, потреби та здібності. Здібності визначають характер та зміст індивідуального творчого потенціалу, який формується в процесі діяльності і залежить від меж особистих потреб.

На заняттях зі здобувачами освіти першого бакалаврського рівня при вивченні даної теми застосовуються різні методи та технології, які оптимізують процес засвоєння базових понять і теорій. Стисло охарактеризуємо їх.

Проблемний метод навчання полягає в тому, що викладач ставить перед студентами проблему і крок за кроком демонструє, як її вирішити. При цьому використовує різноманітні джерела та засоби надання інформації, розкриває системи доказів, порівнює думки вчених, демонструє власні рішення. Здобувачі стають свідками та «учасниками» наукового дослідження.

Інший варіант описаного вище методу полягає в тому, що під керівництвом викладача в процесі індивідуальної або групової навчальної роботи студенти самі відповідають на запитання, аналізують ситуацію та знаходять відповідні засоби. Таким чином відображаються зразки наукового вирішення проблем, зразки наукової логіки мислення, способи застосування психологічних знань у практичній діяльності (Ляховець, 2020).

Вважаємо, що серед головних факторів, які обумовлюють більш ефективне проблемне навчання, є:

- інтелектуальна активність студентів, що стимулюється їх пізнавальною потребою (прагненням знайти невідоме, без якого неможливо розв'язати поставлене завдання);
- знання засвоюються як загальні закономірності чи способи дій, які дають можливість застосовувати їх у процесі вирішення широкого кола певних завдань.

У цьому контексті варто відзначити, що формування професійного мислення студентів передбачає розвиток творчого та проблемного підходу. Якщо репродуктивне мислення лише відтворює наявні шаблони, то творче орієнтується на пошук і вирішення проблем. Таким чином, ключова ідея проблемного навчання полягає у розвитку творчих здібностей через використання проблемних завдань. Найбільш результативно цей підхід застосовується в науково-дослідницькій та навчально-дослідницькій діяльності студентів.

Дотримання умов для створення проблемних ситуацій, спрямованих на стимулювання інте-

лектуальної активності та самостійності мислення у студентів, враховуючи особливості формулювання проблемних завдань, передбачає такі аспекти:

– Завдання для студентів повинно включати лише один невідомий компонент, виконуючи яке, вони мають отримати нові знання або опанувати нові дії.

– Проблемне завдання має відповідати рівню інтелектуальних можливостей студентів: воно повинно бути досить складним, але таким, що піддається розв'язанню.

– Розробка проблемного завдання повинна передувати поясненню нового навчального матеріалу.

– До складу проблемних завдань входять навчальні задачі, запитання та практичні завдання. Водночас ні окреме запитання, ні завдання самі собою не утворюють проблемної ситуації.

– Одна й та сама проблемна ситуація може бути викликана різними видами завдань – як теоретичними, так і практичними.

– У разі, якщо студенти не змогли впоратися із запропонованою проблемною ситуацією, викладач повинен сформулювати виниклу проблему для її фіксації та виокремлення причин невиконання.

Для пояснення нового матеріалу з освітнього компонента «Психологія творчості», варто використовувати різні методи навчання, що сприяють активній участі здобувачів освіти. Одним із таких підходів є застосування *діалогічних методів*, які особливо ефективні у створенні інтерактивного середовища для вивчення нової теми. Розглянемо кілька основних форм діалогічного навчання.

«Діалог у колі» застосовується в багатьох організаційних формах і методах навчальної роботи, коли важливе активне обговорення та спільне вирішення проблем. Групова взаємодія у колі демонструє рівень згуртованості й взаєморозуміння між учасниками. Під час цієї діяльності викладач пропонує запитання чи судження, щоб стимулювати обговорення. Для заохочення всіх до участі часто використовують форму висловлювань по черзі, яка особливо корисна для залучення менш впевнених учасників та контролю активності більш домінуючих осіб.

Діалог у форматі «запитання-відповідь» передбачає поділ студентів на дві команди (по 5–8 осіб), тоді як решта групи виконує ролі експертів, спостерігачів або суддів. Команди мають певний час для підготовки запитань за заданою темою. Далі учасники ставлять запитання одне одному й відповідають, враховуючи заздалегідь визначені правила, такі як характер питань, критерії оцінювання та поведінка під час пауз. Цей метод розвиває навички критичного аналізу та швидкого мислення.

«Діалог абсурду» є оригінальною технікою, при якій учасники по черзі висловлюють сусіду абсурдні твердження за темою заняття. Такий метод демонструє складність і парадоксальність певних ідей чи психологічних понять, допомагає учасникам задуматися про нелогічні складові мислення й уявити інший погляд на проблему.

Техніка «Круглий стіл» є живою формою науково-освітнього спілкування, залучаючи «авторитетних експертів» та активну аудиторію. У рамках цього методу проходять обговорення багатогранної теми, які нерідко призводять до гострих дискусій. Вступною частиною може стати коротка презентація від експертів з відповідями на запитання учасників. Усі ці методи сприяють інтерактивному і поглибленому засвоєнню нового матеріалу, додаючи елемент активної участі кожному учаснику навчального процесу (Бойко-Бузиль, Горбенко, 2022).

Також у роботі зі студентами можна застосовувати методи командних ігор та змагань, такі як аналогії-моделі, класифікація, комбінування, пантоміми. Наприклад, *змагання аналітиків-коментаторів*. Завдання команд (або їхніх представників) полягає в аналізі наданого психологічного тексту. Учасники повинні розглянути психологічні аспекти, ідеї, сюжетні лінії, основні поняття та зробити висновки. *Змагання редакторів* (учасники отримують текст із різними типами помилок – логічно-смысловими, термінологічними чи іншими. Команди мають якнайшвидше знайти й виправити ці помилки. За потреби можна запропонувати тексти без помилок, щоб перевірити уважність до деталей та навички перевірки. *Гра «Види та форми психологічних явищ»* (кожна команда створює приклади конкретних явищ або описує ситуації, де проявляються певні психологічні процеси чи стани).

Висновки. Враховуючи вище викладене та з власного практичного досвіду роботи зі студентами мистецької спеціальності, можемо висловити узагальнення:

– творчий потенціал проявляється не лише в традиційно творчих видах діяльності, а й у поведінці та будь-яких життєвих ситуаціях, що містять елементи новизни та невизначеності;

– це не одна конкретна здатність, а цілий комплекс рис інтелекту і особистісних якостей, який також формується під впливом загальної життєвої позиції людини. Творчий потенціал не зводиться до окремої психологічної характеристики чи до спеціалізованих творчих здібностей, таких як художні або музичні навички;

– його особливістю є неспецифічність – він не обмежується певною сферою діяльності, а здатний активізуватися в найрізноманітніших обставинах. Розвиток творчого потенціалу у якійсь одній сфері часто сприяє його прояву і в інших видах діяльності;

– у психології творчий потенціал може розглядатися з декількох перспектив: як характеристика інтелектуальної сфери, як самостійна форма мислення або як сукупність особистісних якостей.

Творча активність при цьому виявляється через дії та поведінку, які не мотивуються зовнішніми чинниками, а є значущими самі по собі для особистості.

Література:

- Максименко, С.Д. (2006). Генеза здійснення особистості. Київ: ТОВ «КММ». 240 с.
- Сова, М. О., Деніжна, С. О., Петухова, І. О. (2022). Психологія творчості: навчальний посібник. Ірпінь: Державний податковий університет. 392 с.
- Лукановська, А.В. (2010). Творчий потенціал особистості: структурні компоненти/ Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. Випуск 8. С. 630–644.
- Ляховець, Л.О. (2020). Методика викладання психології: навчально-методичний посібник. 2-ге вид., допов. Чернівці: НУ «ЧК» імені Т.Г. Шевченка. 272 с.
- Бойко-Бузиль, Ю. Ю., Горбенко, С. Л. та ін (2012). Методика викладання психології у вищій школі: навч. посіб. Київ: Атіка. 272 с.

References:

- Maksymenko, S. (2006). Henezia zdiysnennia osobystosti [Genesis of personality]. Kyiv: TOV "KMM". 240 s. [in Ukrainian].
- Sova, M., Dienizhna, S., Pietukhova, I. (2022). Psykholohiia tvorchosti [Psychology of creativity]: navchalnyi posibnyk. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet. 392 s. [in Ukrainian].
- Lukanovska, A. (2010). Tvorchyi potentsial osobystosti: strukturni komponenty [Creative Personality Potential: Structural Components]/ Zbirnyk naukovykh prats KPNU imeni Ivana Ohiiienka, Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykholohii. Vypusk 8. S. 630-644. [in Ukrainian].
- Liakhovets, L. (2020). Metodyka vykladannia psykholohii [Methods of teaching psychology]: navchalno-metodychnyi posibnyk. 2-he vyd., dopov. Chernihiv: NU «ChK» imeni T.H. Shevchenka. 272 s. [in Ukrainian].
- Boiko-Buzyl, Yu., Horbenko, S. ta in (2012). Metodyka vykladannia psykholohii u vyshchii shkoli [Teaching Psychology Teaching Methods in Higher School]: navch. posib. Kyiv: Atika. 272 s. [in Ukrainian].